

FLORIN MIHĂILESCU

CRITICA ȘI CRITICII

Cronici, studii, eseuri

eLiteratura

Această carte se publică în cadrul Proiectului eLiteratura în ediții electronice și tipărite.

eLiteratura

Coperta: Leo Orman

Ilustrația copertei – sursa: <https://pixabay.com/illustrations/ball-abstract-pattern-lines-443852/>

© 2019 eLiteratura

Toate drepturile rezervate.

ISBN 978-606-001-181-1

Pentru informații privind prezenta carte, adresați-vă editurii
eLiteratura: info@ePublishers.info.

www.eLiteratura.com.ro

www.eLiteratura.us

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

MIHĂILESCU, FLORIN

Critica și criticii : cronici, studii, eseuri / Florin Mihăilescu. –

București : eLiteratura, 2019

ISBN 978-606-001-181-1

821.135.1

CUPRINS

I. Cronici și eseuri apărute în revista „Viața Românească”

- 11 DEPENDENȚA ȘI INDEPENDENȚA CRITICII.
ALEXANDRU GEORGE: „SEMNE ȘI REPERE”*
- 19 PARADOXUL ȘI DEMNITATEA LUI*
- 27 G. CĂLINESCU: „LITERATURA NOUĂ”
- 34 „VARIA” DE AL. PIRU*
- 41 ADRIAN MARINO: DICȚIONAR DE IDEI LITERARE;
PRETEXTE
- 49 ȘERBAN CIOCULESCU: „ITINERAR CRITIC”*
- 57 AL. DIMA: „ASPECTE NAȚIONALE ALE
CURENTELOR LITERARE INTERNAȚIONALE”*
- 65 MIRCEA ZACIU: „ORDINEA ȘI AVENTURA”*
- 71 CRITICA 1974
- 81 LIBERTATE, RESPONSABILITATE, VALOARE
- 88 LITERATURA ÎN MAI MULTE IPOSTAZE
- 98 LITERATURA DIN MAI MULTE PERSPECTIVE
- 105 O ENCICLOPEDIÉ A SPIRITULUI ROMÂNESC

- 114 DICȚIONARELE LITERATURII ROMÂNE
 122 TEXTUALISMUL AUTORIZAT
 131 FIDELITATEA CRITICULUI
 138 BACOVIA SUB MICROSCOP
 147 DELIMITAREA SAU DEMNITATEA CRITICII
 156 O CONDIȚIE SINE QUA NON
 162 ÎNTRE ESTETICĂ ȘI FILOSOFIE

II. Cronici și eseuri apărute în revista „Steaua”

- 175 CONTEXTE CRITICE. GENERAȚIA ESTETICĂ
 181 MEMORIA CA IDENTITATE (I)
 187 MEMORIA CA IDENTITATE (II)
 193 MIRCEA FLORIAN ȘI CONDIȚIA ARTEI
 200 PEA DIFICILA AUTOSCOPIE
 205 ESTETICA ȘI EST-ETICA
 212 DINCOACE ȘI DINCOLO DE LIMITE
 222 PROCESUL UNEI GENERAȚII
 229 O CARTE DE ÎNVĂȚĂTURĂ
 235 NEVOIA DE REVIZUIRE
 241 CINE SE TEME DE E. LOVINESCU?
 248 CRITICA – PROVOCARE A LECTURII
 255 ADEVĂRATA DIFICULTATE
 262 POEZIA CA PROVOCARE
 269 CONCEPTELE ORDONATOARE
 275 IMAGINAȚIE ȘI RIGOARE
 282 EXILUL LITERAR ÎNTRE ȘANSĂ ȘI RISC

- 288 ÎNTRE VALOARE ȘI CRITERII
 294 UMBERTO ECO – MAGISTER LUDI
 300 VALORILE ȘI CRITICA
 306 MITURILE ȘI CRITICA
 314 DE GUSTIBUS
 321 UN SPIRIT LIBER
 328 IMAGINAȚIA LECTURII
 334 FASCINAȚIA UNUI ORAȘ
 340 ROMANUL ȘI PROBLEMA SENSULUI
 347 ÎNTRE SOCIAL ȘI ESTETIC
 353 MODERNITATE ȘI IDEOLOGIE
 360 DESCHIDEREA SPRE LUME
 365 REVIZUIRI CONCEPTUALE / CONCEPTUAL
 REVISIONS
 372 CULTURA SUB DICTATURĂ / CULTURE UNDER
 DICTATORSHIP
 378 FASCINAȚIA CASANDREI / THE FASCINATION
 FOR CASSANDRA
 384 DEFINIȚIA ARTEI
 390 URMELE VIETII
 396 INTELECTUALII ȘI POLITICA
 402 CE ESTE ADEVĂRUL CRITIC?

III. Cronici și eseuri apărute în alte publicații

- 409 REFLECȚII DESPRE REALISM
 416 MOTIVE LITERARE ȘI SPECIFIC ROMÂNESC
 422 ÎNDEPĂRTAREA CARE APROPIE

- 429 t p CEI DOI MIRCEA
- 435 UN DOMENIU AL TEORIEI
- 443 CRITICA, SUBIECT DE CONTROVERSE
- 449 ESTETICA ÎNTRE LUMINI ȘI UMBRE
- 456 LITERATURA DE LA CALITĂȚI LA VALORI
- 462 CRITICA ȘI AUTONOMIA ESTETICULUI
- 468 CRITICA ȘI DETERMINISMUL ISTORIC
- 474 ÎNȚELEGEREA POEZIEI MODERNE
- 481 ONTOLOGIA OPEREI LITERARE
- 488 LITERATURA PRINTRE SEMNIFICAȚII ȘI
METAMORFOZE
- 495 POSIBILA OBIECTIVITATE
- 500 DE LA EXPLICARE LA EVALUARE
- 506 COMPENDIU ISTORIOGRAFIC (I)
- 514 COMPENDIU ISTORIOGRAFIC (II)
- 522 COMPENDIU ISTORIOGRAFIC (III)
- 530 CONCEPTELE INTEGRATOARE (I)
- 537 CONCEPTELE INTEGRATOARE (II)
- 543 CONCEPTELE INTEGRATOARE (III)
- 549 CONCEPTELE INTEGRATOARE (IV)
- 556 CONCEPTELE INTEGRATOARE (V)
- 562 ÎNCĂ O DATĂ DESPRE NECESITATEA CRITICII

**I. CRONICI ȘI ESEURI
APĂRUTE ÎN REVISTA
„VIAȚA ROMÂNEASCĂ”**

DEPENDENȚA ȘI INDEPENDENȚA CRITICII. ALEXANDRU GEORGE: „SEMNE ȘI REPERE”*

Până la „Marele Alpha” (1970), Alexandru George era autorul unui volum de proze, recent și acela, „Simple întâmplări... cu sensul la urmă” (1970), întâmpinat în genere cu stimă și simpatie, dar fără alte ecouri mai adânci. Cartea consacrată lui Tudor Arghezi îl aduce dintr-odată în centrul atenției critice prin câteva calități ce deveneau limpezi.

Ceea ce uimește mai întâi la Al. George este libertatea pe care și-o ia cu dezinvoltură și fermitate de a reexamina dintr-o perspectivă critică absolut personală cele mai statornicite adevăruri generale. Gestul e însoțit inevitabil de un soi de prospețime reconfortantă care nu poate să nu producă o reală plăcere spiritului emancipat de sub domnia prejudecăților. Sunt exprimate astfel puncte de vedere interesante, chiar dacă uneori contestabile, de pe urma cărora exegeza argheziană nu are decât de profitat. Poetul apare într-o lumină nouă, care incită la adeziune sau la replică, ceea ce înseamnă că trăiește sub raport critic.

* Editura „Cartea Românească”, 1971

De la „Marele Alpha” îcoace, Al. George și-a intensificat activitatea publicistă pentru a-și confirma aceleași însușiri de inteligență, lectură și vervă polemică prin care se impune azi ca una dintre cele mai autentice prezențe din câmpul criticii noastre. O parte dintre studiile și articolele sale, unele publicate în presă, iar altele mai vechi și inedite, și le adună acum în volumul nu de mult apărut sub titlul „Semne și repere”. Interesul său merge aproape în exclusivitate către autorii omologați de istoria literară sau către aspectele de sinteză ale epocii moderne. Al. George nu practică ceea ce se cheamă critica literară curentă, nicidecum cronică actualităților editoriale. Pasiunea lui pare a fi readucerea în discuție a unor probleme aparent clasate, pentru a modifica și uneori chiar răsturna unghiul de vedere asupra lor, „în răspăr” cu opinia comună, ca să utilizăm o expresie ce-i aparține și care i se potrivește și lui de minune. Al. George cultivă poza singularității, proclamându-se chiar „cu totul străin de viața literară”. Judecățile și constatările sale ar fi „rezultatul unui travaliu zăvorât al unui om prin excelență singuratic” (p. 6).

Și singularizarea începe chiar de la nivelul expresiei, criticul ocolind pe cât poate locul comun printr-o ușoară desuetudine lingvistică în care intră și nu știm ce doză de ironie sau autoironie amuzată. El întrebuințează astfel formule ca „pentru mai multe cuvinte” (= motive) (p. 5 și 9) sau, în maniera lui T. Vianu, „istovește” (= epuizează) (p. 140) și „lucrarea literară a lui...” (pp. 54, 88, 283, 300 etc.). Altădată, în loc de a spune „ca ciupercile după ploaie”, scrie: „precum după ploaie angiospermele” (p. 5). Aici ironia e vădită ca și în cazurile, numeroase, de stil ceremonios, protocolar. În polemică Al. George își numește preopinentul „domnia sa” (p. 73 etc.) sau vorbește despre „cele patru ale domniei sale articole” (p. 43).

Solemnitatea aceasta este însă extrem de periculoasă, întrucât ascunde de cele mai multe ori delimitările cele mai categorice. Criticul pare a încerca, prin variație terminologică și politețe stilistică, să pună o estompă duriții replicii sale, dar efectul polemic rămâne departe de a se diminua, ba am zice, tocmai dimpotrivă. Adevărata politețe a lui Al. George trebuie căutată însă altundeva, și anume în faptul de a argumenta o afirmație („Argumentația e capitol al politeții”, spunea Paul Zarifopol cf. p. 5) și în caracterul diferențiat al obiectiilor sale.

Desigur, argumentele pot fi primite sau nu, dar ele există întotdeauna, fie că e vorba de Camil Petrescu, scriitor a cărui însemnătate Al. George o găsește insuficient subliniată de istoricii literari, fie că e vorba de G. Călinescu, în legătură cu ale cărui romane scrie, am spune, un nedrept capitol al cărții sale, evident inadecvat criteriilor pe care acestea le-ar fi implicat, dar nu mai puțin scilicet ca idee, poate tocmai prin dificultatea obiectivului pe care și l-a propus. Critica, spunea Lovinescu odată, este o artă de dozaj al luminilor și trebuie observat că de data aceasta Al. George le-a repartizat dintr-o perspectivă improprie. De bună seamă unele dintre constatări se pot susține, ele sunt chiar utile dezvăluind obiectul sub un aspect inedit, dar e o eroare a trage din ele concluzii negative, eludând sentimentul valorii. Or, din acest punct de vedere, rezistența romanelor călinesciene, cu toate inegalitățile și insolitul lor, este probată de timp. Nepotrivit devine atunci tonul categoric al criticului (vezi p. 224), de unde și fulgerele excesive pe care și le-a atras.

Dar Al. George este un nonconformist al criticii, un spirit independent prin excelență, a cărui vocație pare să fie tendința spre demistificare. Remarcând că în jurul lui Urmuz tradiția a

creat o legendă, el reia chestiunea în discuție pentru a infirma calitatea de scriitor a autorului „Paginilor bizare”.

O concluzie utilă a frondei literare este că nimeni nu se poate sustrage criticii. Pe lângă aceasta, e totdeauna de dorit înmulțirea perspectivelor de interpretare în jurul unei opere, tocmai pentru a anula relativismul istoric al obiectului care împiedică prin natura lui o abordare integrală. Iată de ce considerăm ipotezele critice ale lui Al. George drept un stimulent foarte fecund al schimbului de opinii.

Spuneam apoi că judecățile sale sunt îndeobște diferențiate. Cu Al. Paleologu polemizează explicit sau implicit, dar în condiții de perfectă urbanitate și cu recunoașterea tuturor punctelor de acord, lui G. Călinescu îi contestă calitățile de romancier, cu excepția „Enigmei Otiliei”, dar îi respectă de fiecare dată dimensiunile de mare personalitate. Acest mod diferențial al criticii pornește de la adevărul lansat încă de Kogălniceanu, conform căruia opera este obiectul ei și nu autorul. Oricâtă unitate se pretinde a demonstra personalitatea creatoare în toate actele ei, nu trebuie negat că uneori și bătrânul Homer ațipește.

Critica lui Al. George ridică așadar o problemă de principiu foarte importantă: aceea a independenței criticii. În ce măsură adică are ea dreptul și poate chiar obligația de a se diferenția de opinia curentă? Pluralitatea interpretărilor în critică, am spus-o și altă dată, se datorește faptului că polivalența sau polisemia obiectului artistic se dezvăluie numai prin înmulțirea contextelor interpretative, latențele operei neputând funcționa altfel decât în prezența unor elemente de perspectivă neconținut noi. Din acest motiv nu credem în putința unei critici exhaustive, totale, a unei critici a tuturor metodelor de investigație, și numai în posibilitatea certă de a avansa adevăruri relative, nu însă și

subiective, într-un proces istoric infinit de aspirație spre adevăruri absolute. Această împrejurare asigură caracterul inepuizabil al cunoașterii critice, ca de altfel și al celei științifice.

Independența unei opinii critice este dovada existenței și aplicării unui sistem de referință propriu care, în condițiile probității și supunerii la obiect, nu poate să nu genereze o recepție nouă și proaspătă a operei literare. Obiectivitatea nu e în conflict cu această libertate de interpretare, pentru că cea dintâi se referă la relația cu opera și aceasta nu poate fi decât una de naturală dependență, iar cea de-a doua presupune raportarea la opiniile celorlalți. O critică ideală se întâlnește în cele din urmă cu concluziile cele mai străine și mai distincte în aparență. Timpul scoate la iveală legăturile mai profunde prin umplerea golurilor dintre soluțiile contradictorii. Când o opinie e sinceră, izvorâtă adică dintr-o contemplare dezinteresată a obiectului, ea nu trebuie respinsă. În peisajul democratic al criticii, ar fi pierdere pentru toți.

Curiozitatea situației lui Al. George vine de acolo că, deși reprezintă o asemenea atitudine de independență și de emancipare față de locul comun al ideilor critice, teoretic, el îndreptățește, cel puțin uneori, alte încheieri. Refuzând pretențiile creatoare ale criticii (cu toate că termenul e rău ales, întrucât critica este în adevăr creație, dar intelectuală), Al. George pledează pentru cea mai completă adecvare cu opera, pentru lectura fidelă, declarând chiar că: „Ambiția lui mare stă în încercarea de a ajunge la o evidență clară și simplă a propozițiilor sale critice aici propuse, până într-acolo încât autorii înșiși să le fi recunoscut și să se fi recunoscut în ele” (p.14). Dar, pentru a da un unic exemplu, suficient însă, crede criticul nostru că G. Călinescu s-ar fi recunoscut în paginile ce îi sunt rezervate? Și atunci de ce să nu

Resp. rămânem consecvenți în adoptarea poziției independente? Și alte locuri ne lasă impresia că Al. George aspiră la o condiție de anihilare a personalității, de depersonalizare și nu de impersonalitate, pentru că aceasta este într-adevăr o obligație capitală. De aici admirația pentru T. Vianu, în care vedem totuși o neînțelegere. Dincolo de ținuta lui olimpiană etc., autorul „Artei prozatorilor români” e și el un critic personal, ca oricare altul, prin perspectiva proprie pe care o introduce în judecată și interpretare. Dacă paginile lui oferă o senzație de liniște și certitudine, aceasta se explică mai mult prin forța sintezei pe care Vianu a reprezentat-o. Repudiind superficialitatea verdictelor personaliste și expurgând expresia de culorile subiectivității empirice, el a coborât adesea în straturile adânci ale unor dispute pentru a recolta de acolo fructul copt al adevărilor câștigate.

A doua chestiune în care soluția mijlocie a lui Al. George ne apare demnă de discuție este aceea a raporturilor dintre critică și tentația științei. Firește, cum nu e o artă propriu-zisă, critica nu e nici o știință literară propriu-zisă, dar ea aspiră spre un asemenea ideal prin însuși regimul de obiectivitate la care se supune. Al. George concepe însă obiectivitatea numai ca una morală, în sensul caracterului, al unității de reacție și al dezinteresării (cf. p. 12). Dar „temeiul solid” de care vorbește criticul și pe care l-a clamat de atâtea ori și Lovinescu nu poate fi acesta, întrucât constituie o realitate incontestabilă, criticii ce se revendică de la ea declarându-se sinceri și când se contrazic. Soluția, oricât ar părea de rigidă, este asumarea unui sistem de opțiuni estetice, de principii de referință, ferme, dar nu dogmatice, suple, dar nu incolore și maleabile în chip oportunist. Riscurile acestei atitudini sunt oricum mai mici decât ale altora. De ce să disprețuim atunci încercările de a conferi actului critic mai mare

obiectivitate și mai mult control? Al. George le întâmpină cu ironie și credem că greșește. Orientarea criticii moderne împotriva oricărui empirism și, dimpotrivă, către reflecția teoretică este ireversibilă.

În aceeași prefață a volumului său, autorul frânge o săgeată la adresa teoriei deschiderii estetice, polemizând cu ideea lui Ralea după care critica e o creație continuă de puncte de vedere noi în raport cu opera. Al. George nu se sfiește chiar a o numi „cea mai nefastă sofismă în critica de artă, devenirea ei cea mai abuzivă” (p. 13). E la mijloc aici, după părerea noastră, o eronată înțelegere a problemei. A crea puncte de vedere noi despre o operă înseamnă a proceda la o inserție contextuală a acesteia într-un sistem de referință inedită. Criticul nostru crede că ele „se pot crea” în legătură și cu o capodoperă și cu o ineptie (p. 13), dar cine ar cuteza să afirme că operele lui Shakespeare, Goethe sau Eminescu nu provoacă mai multe și mai fertile interpretări decât versurile Mariei Cunțan sau proza lui Ion Ciocârlan. Adevărul e tocmai dimpotrivă: cu cât valoarea e mai mare, cu atât interpretările devin numeroase și mai felurite. Valoarea potențează simbolia.

În această posibilitate obiectivă stă, de altfel, întreg democratismul criticii și prin contrast ineficiența oricăror dogme constituite sau adevăruri metafizice și definitive. De aici frumusețea dialogului, fie el și polemic sau cu atât mai mult, în această republică a literelor în care nimeni nu trebuie oprit de la cuvânt sub rezerva probității morale și intelectuale și sub aceea, desigur, a abilității profesionale. De ar fi altfel, Al. George însuși ar putea fi una dintre primele victime. Dar fiindcă nu e, opiniile sale oricât de dure ori paradoxale se pot rosti în voie. Dreptul lor de cetate literară e inalienabil.

Cât privește ideea despre „platitudinea firească” și „inteligenta medie” a criticilor și despre situarea lor „sub nivelul literaturii de care se ocupă” (p. 12), ea este, cu toată finețea intenționată, o inacceptabilă butadă pe care Al. George el însuși o infirmă prin propriile lui calități. Modestia implicată aici nu-și are rostul cum nu și-l are nici declinarea vocației critice. „Semne și repere” nu reprezintă o carte modestă. În această privință suntem mai optimiști decât autorul ei. Prin o mulțime de aptitudini de inteligență, gust, analiză, cultură, sensibilitate etc. pe care nu le-am putut nici măcar aminti, dar mai ales prin independența spiritului său, Al. George este astăzi o necesitate a criticii literare.

(aprilie 1972)

PARADOXUL ȘI DEMNITATEA LUI*

Este semnificativ în chip deosebit prestigiul de care se bucură paradoxul în rândurile tinerilor critici. Într-un moment în care proliferază perspectivele de interpretare literară cele mai inedite, locurile comune ale istoriei și criticii mai vechi, ca să nu mai pomenim pe cele ale opiniei publice, se văd contestate nu o dată pentru a fi înlocuite cu imagini a căror noutate nu ocolește, ba chiar caută uneori cu dinadinsul, ipostaza paradoxală. Obiectiv vorbind, procesul acesta e un semn de emancipare a criticii de sub jurisdicția formelor dogmatice, iar subiectiv el poate fi ecoul amplificat al farmecului pe care această stranie provocare a inteligenței care este paradoxal l-a exercitat întotdeauna asupra spiritului curios și meditativ.

Marea generație critică interbelică n-a cultivat paradoxul mai mult decât ca un joc al disponibilităților intelectuale, artificiu stilistic și lux odihnitor al unei vii încordări investigatoare. Ambiția ei majoră rămânea supunerea la obiect, câtă vreme studiile fundamentale cu privire la scriitorii români nu fuseseră încă produse. Această modalitate pe care am putea-o numi a proprietății sau neverosimilității imaginii critice purta cu sine

* Al. Paleologu: „Bunul simț ca paradox”, Ed. Cartea Românească, 1972.